
MUSICAL MEANS OF EXPRESSION TAUGHT VIA AN ELECTRONIC TEXTBOOK FOR FOURTH GRADE OF THE GENERAL EDUCATION SCHOOL

Krasimira Georgieva Fileva – RusevaAcademy of Music, Dance and Fine Arts - Plovdiv, Bulgaria, krassyfilleva@abv.bg

Abstract: Musical means of expression - this is the language of music, the materialization of the idea of the one who created the particular musical work, the means by which the listeners can reach the author's idea. Knowledge of some musical means of expression, such as harmony and polyphony, requires a long preparation, they are accessible to professionals. Others, such as dynamics (force of sounding), rhythm, metrum, timbre, the main characteristics of the melody, are accessible to any listener who is familiar with their possible meanings. Due to the great importance of the musical means of expression to understand the meaning, the message of the work, they are studied in music classes in the Bulgarian general education school in a form accessible to the age of the students. The music curricula require the teaching musical means of expression each school year. Initially, they are presented in the most elementary form without introducing terms, gradually, with each new school year, knowledge is upgraded and complicated. In this publication, I will present some of the tasks involved in teaching musical means of expression through the electronic textbook for fourth grade at Prosveta Publishing House.

At first tasks are placed for mastering the new information. Such tasks are, for example:

- Horizontal arrangement of dynamic signs, starting from the sign for quietest sounding to the sign for strongest sounding. Graphs of dynamic signs are offered that students to rearrange to the correct order;
- Tasks of calculating durations, such as "at three-quarters size, which groups of note values make one beat?" Of the suggested answers, "a half and two eighths", "a dotted quarter and three eighths" are true;
- Tasks for arranging of photos of known for the pupils musical instruments in a table by indications: strings, plucked strings, wind instruments, keyboard instruments, percussion instruments; as well as "Bulgarian folk" and "classical".

Later the tasks become more complicated. In another electronic resource the students listen to the piano piece "Bagpipe" by Bulgarian composer Dimitar Nenov, but the title of the piece does not reported. Fourth-graders, answering the following questions: what dynamics prevail in the play; whether a low voice that maintains the same tone sounds and for which Bulgarian folk instrument this is distinctive; in which folk musical instrument the initial tone of the melody is reached with a slight "sliding" in an upward direction; have to guess which Bulgarian folk music instrument is imitated.

In a next task, students are asked to indicate by what musical means of expression - what size, character of melody, character of accompaniment - the characters of a child operetta on the Andersen story "The Brave Lead Soldier" are depicted.

In other electronic resources, students are now required to *compose* a brief musical description of the characters of the fable "Grig and Ant". At first, students answer questions about what is the nature of each of the two characters - grig is cheerful, irresponsible, lazy, vain, party-goer and a little cheeky, and ant is hardworking, unpretentious, thrifty, even stingy, devoid of compassion. Through successive questions are clarified the appropriate dynamics, timbre, metrum, rhythm and character of the melody to "portray" the characters. Then pupils proceed to composing.

Keywords: Musical means of expression, task, general education school, electronic textbook, music

МУЗИКАЛНОИЗРАЗНИТЕ СРЕДСТВА ПРЕПОДАВАНИ ЧРЕЗ ЕЛЕКТРОНЕН УЧЕБНИК ЗА ЧЕТВЪРТИ КЛАС НА ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНОТО УЧИЛИЩЕ**Красимира Георгиева Филева-Русева**Академия за музикално, танцово и изобразително изкуство – Пловдив, България,
krassyfilleva@abv.bg

Резюме: Музикалноизразните средства – това е езикът на музиката, материализацията на идеята на този, който е създал конкретната музикална творба, средствата, чрез които слушателите могат да достигнат до авторската идея. Познаването на някои музикалноизразни средства, като хармония и полифония изисква продължителна подготовка, те са достъпни за професионалисти. Други, като динамика (сила на прозвучаване), ритъм, метрум, тембър, основните характеристики на мелодията, са достъпни за всеки

слушател, който е запознат с възможните им значения. Поради голямата важност на музикалноизразните средства за вникване в смисъла, в посланието на творбата, те се изучават в занятията по музика в българското общообразователно училище в достъпна за възрастта на учениците форма. В учебните програми по музика е предвидено музикалноизразни средства да се преподават всяка учебна година. Отначало те се представят в най-елементарна форма, без да се въвеждат термините, постепенно, с всяка нова учебна година знанията се надграждат и усложняват. В настоящата публикация ще представя някои от задачите, свързани с преподаването на музикалноизразни средства чрез електронния учебник за четвърти клас на издателство „Просвета“.

Отначало са поместени задачи за усвояване на новата информация. Такива задачи са например:

- Горизонтално подреждане на динамичните знаци, като се започне от знака за най-тихо, до този за най-силно изпълнение. Предложени са графики на динамичните знаци, които учениците разместват до правилно подреждане;

- Задачи за пресмятане на трайности, като например „при размер три четвърти кои групи от нотни стойности съставят един такт?“ От предложените отговори верни са „половина и две осмини“, „четвъртина с точка и три осмини“;

- Задачи за подреждане в таблица на снимки на познати музикални инструменти по признаците: „струнни лъкови“, „струнни дърпащи“, „духови“, „клавишни“, „ударни“; както и „български народни“ и „класически“.

По-късно задачите се усложняват. В следващ електронен ресурс учениците прослушват пиесата за пиано „Гайда“ от българския композитор Димитър Ненов, като заглавието ѝ не се съобщава. Четвъртокласниците, отговаряйки на следните въпроси: каква динамика преобладава в пиесата; дали звучи нисък глас, който поддържа един и същ тон и за кой български народен инструмент е характерно това; при кой народен музикален инструмент началният тон на мелодията се достига с малко „плъзгане“ във възходяща посока; трябва да отгатнат, кой български народен музикален инструмент е имитиран.

В следваща задача на учениците се предлага да посочат, с какви музикалноизразни средства – размер, характер на мелодията, характер на акомпанимента – са обрисувани героите на Андерсеновата приказка „Храбрият оловен войник“.

В други електронни ресурси от учениците се изисква, вече да *съчинят* кратка музикална характеристика на героите на баснята „Щурец и мравка“. Отначало учениците отговарят на въпроси за това, какъв е характерът на всеки от двамата герои – щурецът е весел, безотговорен, мързелив, суетен, купонджия и малко нахален, а мравката е трудолюбива, непретенциозна, пестелива, дори скъперница, лишена от съчувствие. Чрез следващи въпроси се изясняват подходящите динамика, тембър, метрум, ритъм и характер на мелодията, с които ще бъдат „изобразени“ героите. След това се пристъпва към съчиняване.

Ключови думи: Музикалноизразни средства, задача, общообразователно училище, електронен учебник, музика

1. УВОД

Музикалноизразните средства – това е езикът на музиката, начинът на материализиране на идеята на този, който е създал конкретното музикално произведение (композитора или безименният народен творец), това е и сложното съчетание от средства, чрез които слушателите могат да достигнат до авторската идея. Познаването на някои музикалноизразни средства, като хармония и полифония изисква продължителна подготовка, те са достъпни за професионалисти. Други, като динамика (сила на прозвучаване), ритъм, метрум, тембър, основните характеристики на мелодията, са достъпни за всеки слушател, който е запознат с възможните им значения. Поради голямата важност на музикалноизразните средства за вникване в смисъла, в посланието на творбата, те се изучават в занятията по музика в българското общообразователно училище в достъпна за възрастта на учениците форма. В учебните програми по музика е предвидено музикалноизразни средства да се преподават всяка учебна година. В първата година от учебния курс те се представят в най-елементарна форма, без да се въвеждат термините. Постепенно, с всяка следваща учебна година знанията се надграждат, задълбочават и усложняват. В настоящата публикация ще представя някои от задачите, свързани с преподаването на музикалноизразни средства чрез електронния учебник за четвърти клас на издателство „Просвета“, авторски колектив Минчева, П., Кр. Филева и Д. Кацарова (2019).

2. ЛЕКИ ЗАДАЧИ ЗА ОСМИСЛЯНЕ И УСВОЯВАНЕ НА ИНФОРМАЦИЯТА

Отначало в електронния учебник са поместени задачи за преговор на вече наученото и усвояване на новата информация. Такива задачи са например:

- Горизонтално подреждане на динамичните знаци, като се започне от знака за най-тихо, до този за най-силно изпълнение. Предложени са графики на динамичните знаци, които учениците разместват до правилно подреждане;

- Задачи за пресмятане на трайности, като например „при размер три четвърти кои групи от нотни стойности съставят един такт?“ От предложените отговори верни са „половина и две осмини“, „четвъртина с точка и три осмини“;

- Задачи за подреждане в таблица на снимки на познатите музикални инструменти по признаците: „струнни лъкови“, „струнни дърпащи“, „духови“, „клавишни“, „ударни“; както и „български народни“ и „класически“.

3. ЗАДАЧИ ЗА ВНИКВАНЕ В ЗНАЧЕНИЕТО И ПОДХОДИТЕ ЗА ПРИЛАГАНЕ НА МУЗИКАЛНОИЗРАЗНИТЕ СРЕДСТВА

След като термините и означенията са усвоени, се преминава към тяхното откриване в музикални творби, аналитично наблюдение, комбиниране и приложението в практиката.

Малко по-сложна е задачата, прослушвайки пиесата „Лебед“ от Камий Сен-Санс, учениците да опитат да си представят, как ще прозвучи тази пиеса в изпълнение на арфа, дали такова изпълнение би им допаднало и защо. Звукът на арфата е много красив и нежен, на пръв поглед би бил подходящ, за да предаде финеса и грацията на движенията на лебеда и това може да подведе някои ученици. Представяйки си по-ясно звученето на мелодията обаче, се открива нещо важно – тоновете, изсвирени на арфа и изобщо на струнни дърпащи инструменти, отзвучават много бързо, така че между отделните тонове остават „дъхове“. Това би „накъсало“ плавната кантиленна мелодия на пиесата, т.е. би лишило пластичния, грациозен образ от най-въздействащия елемент от неговото музикално портретуване.

Така четвъртокласниците осъзнават както **важното значение на музикалноизразното средство шрих, така и факта, че не всеки инструмент е подходящ за пресъздаване на всеки художествен образ, а също и голямото значение на точния подбор на музикалноизразните средства за осигуряване на търсеното внушение.**

Следващ електронен ресурс нагледно показва с какви средства имитира музиката. Учениците прослушват пиесата за пиано „Гайда“ от българския композитор Димитър Ненов. Заглавието на клавириятата миниатюра не се съобщава пред класа, за да го открият, четвъртокласниците трябва да отговорят на следните въпроси:

- Каква динамика преобладава в пиесата. За избор са предложени динамичните знаци *p*, *mp*, *mf* и *f*;

- Дали звучи нисък глас, който поддържа един и същ тон и за кой български народен инструмент е характерно това;

- При кой народен музикален инструмент началният тон на мелодията се достига с малко „плъзгане“ във възходяща посока, както се чува на няколко места в пиесата? За избор са предложени народните музикални инструменти гайда, гъдулка, тамбура и тъпан;

От българските народни музикални инструменти най-мошен, пробивен звук има гайдата. Това съответства на преобладаващата динамика *f* в пиесата. Отново при изпълнение на гайда, освен мелодическия глас звучи постоянен тон, по-нисък от тоновете, върху които е изградена мелодията. Обикновено гайдарят достига началния тон на мелодията с плъзгане на полутон нагоре. Това също е имитирано в пиесата на Димитър Ненов. Отговаряйки на трите въпроса, учениците много лесно ще отгатнат, кой български народен музикален инструмент е имитиран. Клавириятата миниатюра носи името на същия музикален инструмент, така че, разпознавайки имитирането, обучаваните ще познаят и заглавието на пиесата.

С този електронен ресурс **се обогатяват впечатленията на учениците за възможностите на музиката да имитира, за това, как се постига едно наподобяване чрез музика, дава пример за това, какви средства могат да бъдат използвани за имитация, задълбочават се познанията за изразните средства динамика, регистър, мелодия.**

Нова задача представлява опит за мислено „оркестриране“ на пиесата за пиано „Ръченица“ от българския композитор Любомир Пипков за оркестър от български народни музикални инструменти. Пиесата „Ръченица“ принадлежи към клавириятния цикъл „Пролетни приумици“, в който като теми на отделните миниатюри са използвани български народни песни. Тази пиеса, създадена по мелодията от народната песен „Скъсал си Черньо чехлите“, в размер седем осми, носи характера на бързия, витален народен танц ръченица. Клавириятата миниатюра започва с встъпление с токатен характер, което създава асоциация с използвани ударни инструменти. След встъплението мелодията прозвучава във високия глас на пианото, а в останалите гласове акомпаниментът става все по-плътен с всяко следващо повторение на тази мелодия. Отделните появявания на мелодията от народната песен се редуват с „инструментални отсвири“, също с

токатен характер и също „уплътняващи се“ от началото към края на пиесата. Сходно с тях е и заключението. Естествено, от ученици в четвърти клас не може да се изисква да оркестрират всички фактурни планове във всеки момент. Това, което могат да направят, е да посочат моментите, в които се изпълнява народната песен, изучавана в началото на занятието, да изберат инструменти, които ще бъдат солиращи в различните „инструментални отсвири“ и да съобразят, в кои моменти може да се включи ударният инструмент тъпан. По тези причини на учениците е поставен въпросът, какви народни инструменти ще участват, кой инструмент кога ще бъде солиращ и дали ще има моменти, в които ще се включи и народна певица.

Тази задача допринася, освен за **по-добро познаване на музикалноизразното средство тембър и развитие на тембровата фантазия на четвъртокласниците, също и за опознаване на тембрите на българските народни музикални инструменти, техните възможности и съчетания, т.е. електронният ресурс подпомага повишаването на музикалната култура на учащите, но в аспекта на по-добро познаване на традиционната родна музика.**

В следваща задача на учениците се предлага да посочат, с какви музикалноизразни средства – размер, характер на мелодията, характер на акомпанимента – са обрисувани героите на Андерсеновата приказка „Храбрият оловен войник“. Такъв анализ е по-сложен, затова учащите са подпомогнати от въпроси с възможности за избор на верния отговор. На въпроса, в какъв размер е песента на балерината, предложените отговори са: три четвърти, две четвърти и пет осми, като верният отговор е първият. Към въпроса за характер на мелодията са предвидени следните възможни отговори: „тържествен, празничен“, „весел, хумористичен“ и „грациозен, ласкав“. Естествено третият отговор определя мелодията най-точно. Като характер на акомпанимента, от посочените „маршов“, „валсов“ и „за модерен танц“, правилният отговор е валсов акомпанимент. Валсът като нежен, красив, грациозен танц и ласкавият характер на мелодията са най-подходящата характеристика за ефирния образ на балерината. Елементарният анализ на изразните средства, използвани за обрисовка на таласъма, показва много различно съчетание: от предложените отговори за характер на мелодията – „тържествен, празничен“, „тайнствен, мистериозен“ и „весел, хумористичен“ – най-подходящ е „тайнствен, мистериозен“; верният отговор на въпроса за размера на песента, е „четири четвърти“, а акомпаниментът най-точно се определя като „разнообразен, със звукови ефекти“.

С този електронен ресурс на четвъртокласниците е подсказано, от една страна, **колко различни по характер могат да бъдат две музикални произведения изпълнени от един и същ състав и при едни и същи условия, при неголеми, но точно преценени промени в музикалния език.** От друга страна те научават, че за да **вникнат по-пълно в емоционалния свят на една музикална творба и да извлекат характеристиките на художествения образ, трябва да разгледат по-обстойно елементите ѝ** – в конкретния случай **мелодия, метроритъм, съпровод.** Тази задача за съобразен с възрастта на учащите **разбор на музикалноизразни средства**, характеризиращи приказан герой, е и подготвяща към следващите по-сложни електронни ресурси.

Следва серия от две задачи. В тях от учениците се изисква, вече да *съчинят* кратка музикална характеристика на героите на баснята „Щурец и мравка“. Тъй като дейността съчиняване по зададен характер на музиката е по-сложна и изисква предварителна подготовка, в първата от двете задачи се уточняват изразните средства, с които ще бъдат охарактеризирани героите. Отначало се изяснява, какво представлява музикалната характеристика, която ще трябва да създадат – кратка мелодия или кратка метроритмична поредица, в която характерни черти на даден герой са предадени с музикални средства – динамика, тембър, темпо, характер на мелодия, ритъм, метрум. Естествено, преди да се пристъпи към търсене на подходящи изразни средства, трябва да бъде изяснен характерът на всеки от двамата герои. За тази цел учениците избират от възможни отговори. От тях се уточнява, че щурецът е весел, безотговорен, мързелив, суетен, купонджия, но никак не е срамежлив, а мравката е трудолюбива, непретенциозна, пестелива, дори скъперница, при това лишена от съчувствие. Чрез следващи въпроси се изясняват подходящите динамика, тембър, метрум, ритъм и характер на мелодията, с които ще бъдат „изобразени“ героите. Като отговори на въпроса „С каква мелодия може да се „нарисува“ суетен, игрив, безгрижен и безотговорен герой“, като най-подходящи изпъкват определенията весела, скоклива, танцувална и бърза, а несвързани с описания характер на щурец са тъжна, плавна, тържествена, бавна. Съответният въпрос засягащ обрисоването на мравката, е по-различен – „С какъв метроритъм може да се изобрази малък, трудолюбив, непретенциозен, но лишен от съчувствие герой?“ Като най-приложим от възможните отговори „танцувален, за валс, брой се на три; танцувален, брой се на две, като вторият удар е по-дълъг, за пайдушко хоро; танцувален, за съвременен танц; маршов, равномерен, брой се на две“ изпъква последният отговор – трудолюбивата и скромна мравка не би била изобразявана с танц, който се асоциира със забавление, игра, развлечение, а по-скоро с равномерна маршова стъпка. Въпреки че в текста на баснята е споменат

музикалният инструмент, на който свири щурецът, на учениците са дадени възможности да изберат неговата тембровата характеристика от предложени гъдулка, виолончело, арфа, орган. Естествено, „пъргавите“, игриви гъдуларски мелодии най-точно представят характера на щурца. За мравката се избира между: тъпан, тромпет, контрабас и арфа. Бляскавият тембър на тромпета, плътният, наситен звук на контрабаса, както и нежният, благороден характер на арфовия звук са неподходящи за изобразяване на малък, скромнен, неемпатичен герой. Тук единственият съответен музикален инструмент е тъпанът. Както се изяснява от тези отговори, за мравката се предвижда метроритмична, а за щурца – мелодична характеристика. Този контраст в средствата за обрисувване още по-ярко ще открие двата противоположни персонажа. Важно е да се уточнят също темпото и динамиката, с които ще прозвучат музикалните характеристики. Например за мравката е неподходящо представяне в плътна динамика и бавно темпо, а на характеристиката на щурца не съответства тихо и бавно звучене. От предложените комбинации най-добре отразяват спецификата на героите, са „*mf*, бързо“ – за щурца (игрива, забавна, бърза мелодия, но тъй като щурецът е представен и като нескромнен, тиха динамика не би се асоциирала с неговото неспирно забавление, а много плътна не би подхождала на сравнително малкия му ръст) и „*p*, умерено“ – за мравката (работливата, скромна, старателна мравка). След това, втората задача е самото съчиняване. Накрая всеки представя пред класа създадените от него музикални характеристики и се избират най-добрите. Освен разнообразните знания за музикалноизразните средства, които се придобиват с тези творчески задачи, четвъртокласниците научават, че музикален герой трябва да се обрисова със съчетание от изразни средства. В процеса на решаване на задачите учащите получават и знания за възможни значения на комбинации от музикалноизразни средства. Прослушвайки съставените музикални характеристики, целият клас допълнително обогатява впечатленията си за музикалния език, а тъй като учениците, които не са композирали музикални портрети, участват в оценяването, със задачите са ангажирани всички.

4. ИЗВОДИ, ЗАКЛЮЧЕНИЕ

1. Задачите са конструирани така, че в тях да участва целият клас, което е в съответствие с педагогическия принцип на активност.
2. Електронните ресурси са съобразени с възрастта на учениците, което кореспондира с педагогическия принцип на достъпност.
3. Задачите се усложняват постепенно, което е в съответствие с педагогическия принцип на последователност.
4. Чрез задачите се придобиват богати и нагледни впечатления за различни музикалноизразни средства, техни съчетания и внушението, което се постига с тях, което отговаря на педагогическия принцип на нагледност.
5. Електронните ресурси са разнообразни, което способства за интереса на учениците.
6. Преобладаващата част от задачите са творчески, което, от една страна носи радост, с което мотивира подрастващите - „Едва ли има по-голямо удоволствие от удоволствието да твориш“, казва Н. Гогол. От друга страна творческите задачи допринасят за развитие на креативността на младите хора, или, по думите на Джордж Лоис, „Творчеството може да реши практически всеки проблем. Актът на творчество поражда навика за оригинално преодоляване на всичко“.

ЛИТЕРАТУРА

- Гарднър, Х. (2004). *Нова теория за множествените интелигентности на 21. век*. София.
- Генчева, М. (2012). Методически технологии при овладяване на партитури за народен оркестър“, *Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“*, с. 88 – 89
- Димитрова, С. (2016). *Метроритъмът – отправна точка при музикалното възпитание*. Варна.
- Димитрова, С. (2016) *Образованието в света и електронните учебници (1. 4. клас)*, Варна: Колор Принт - ПАК
- Колишев Н. (2008). Педагогическите умения на учителите: теоретични модели. София.
- Колев, Й. (1995) *Творческо развитие на децата от предучилищна и начална училищна възраст*, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Manolova, V. (2014) ‘The Phenomenon “Emotional Thinking’, *International Journal of Literature and Arts. Special Issue: Musical Theory, Psychology and Pedagogy*, Vol. 2, No. 5-1, October, pp. 77-83.
- Минчева, П., К. Филева, Д. Кацарова. (2019) *Музика за 4. клас*, София: Просвета, под печат.
- Минчева, П. (2009) *Музикалното възпитание в общообразователното училище*, София: Лодос.
- Mincheva, P. (2017) Perceiving Music – One of Fundamental Activities at Mass School, *International Journal of Literature and Arts. Special Issue: Music and Dance*. Vol. 5, No. 5-1, pp. 21-28

- Mincheva, P. (2015) 'Teaching Creative Abilities of Children in Music Education in the General School', *International Journal of Literature and Arts. Special Issue: Musical Theory, Psychology, Pedagogy and Performing*, Vol. 3, No. 5-1, October, pp. 31-36
- Mincheva, P. (2015) The Phenomenon of the Number 3 in Music. *International Journal of Literature and Arts. Special Issue: Musical Theory, Psychology, Pedagogy and Performing*. Vol. 3, No. 5-1, pp. 37-42
- Fileva, K. (2017) 'Education by means of an electronic textbook on music for the 5th grade in the secondary school', *International Journal Knowledge*, vol. 13. no. 2, June, pp. 359 – 364.
- Zhekova-Stoynova, Romyana Stoyanova (2014). Methodological Principles of Piano Technique in the Stages of Development, *International Journal of Literature and Arts. Special Issue: Musical Theory, Psychology and Pedagogy*. Vol. 2, No. 5-1, pp. 42-48